

Následující text není historickou studií. Jedná se o převyprávění pamětníkových životních osudů na základě jeho vzpomínek zaznamenaných v rozhovoru. Vyprávění zpracovali externí spolupracovníci Paměti národa. V některých případech jsou při zpracování medailonu využity materiály zpřístupněné Archivem bezpečnostních složek (ABS), Státními okresními archivy (SOA), Národním archivem (NA), či jinými institucemi. Užíváme je pouze jako doplněk pamětníkovy svědectví. Citované strany svazků jsou uloženy v sekci [Dodatečné materiály](#).

Pokud máte k textu připomínky nebo jej chcete doplnit, kontaktujte prosím šéfredaktora Paměti národa. (michal.smid@ustrcr.cz)

Jaroslav Šturma (* 1944)

„Klíčem ke spokojenému, naplněnému životu je láskyplné přijetí v dětství,“ říká Jaroslav Šturma, dětský psycholog a otec pěti dětí vlastních a jednoho osvojeného. Sám celý život usiluje o to, aby láskyplné zázemí mělo opravdu co nejvíce dětí, tedy i těch, které tento dar nedostaly hned při narození a o své místo na slunci musí někdy bojovat. Touto problematikou se zabýval již od doby studia psychologie a po sametové revoluci se rozhodl využít své dlouholeté zkušenosti k pomoci právě těm nejohroženějším. Pro děti s postižením a jejich rodiny založil Dětské centrum Paprsek, které dnes pracuje na několika místech, školí stále nové spolupracovníky a zaměřuje se na komplexní pomoc rodinám i na náhradní rodinnou péči. Věří, že pokud je alespoň jedna podaná ruka, dá se zvládnout mnohé. A podanou ruku i otevřené srdce nabízí po celý život.

DOUFÁM, ŽE JSEM NAPLNIL TOUHU PŘEDKŮ PO VZDĚLÁNÍ

Jaroslav Šturma se narodil 23. listopadu 1944 v Hořicích v Podkrkonoší, ale záhy se s rodiči přestěhoval do Prahy. Babička Frymlová z matčiny strany působila v Hořicích jako dětská lékařka a byla jednou z prvních dětských školních lékařek u nás. Ráda vnukovi vyprávěla o svém studiu. Vzpomínala na gymnázium Minerva, na Elišku Krásnohorskou i na pozdější profesory; již tehdy Jaroslava zaujalo vyprávění o psychiatrech Karlu Kuffnerovi a Antonínu Heverochovi. Babiččinou kamarádkou byla i Alice Masaryková: „Babička tehdy žila v jakémsi podnájmu, rodinu měla daleko, takže ji Alice poměrně často brávala k Masarykům. Babička vzpomínala, jak v pracovně pana profesora nesměly rušit, ale směly si tam hrát. Za velkým psacím stolem seděl pan profesor, který na ně občas vlídně pohlédl, usmál se, a ony si dokonce dělaly skrýš mezi dvěma křídly jeho psacího stolu, kde seděly a šuškaly si, aby nerušily.“ Dědeček Fryml byl v Hořicích městským inženýrem, zůstala po něm například vybudovaná dlažba nebo vodovod. Po nástupu komunistů byl penzionován. Maminka Emilie studovala za druhé světové války Obchodní akademii v Hořicích, kde již dříve studoval i otec Jaroslav. Ten vyrůstal na blízké samotě Brdík v rodině chudých rolníků. Byl jedináček narozený za první světové války, jeho otec údajně padl ve válce. Nakonec se ale ukázalo, že se vrátil a měl další syny. Z vyprávění pamětník ví, že v rodině byla vždy touha po vzdělání, i když mnohdy se jí nedařilo uskutečnit: „A tak doufám, že bych mohl být jedním z těch, kteří touhu předků po vzdělání naplnili.“

Vzpomínky na druhou světovou válku má Jaroslav Šturma zprostředkované. Ví, že se na konci války s maminkou ukrývali ve sklepě. Tehdy také našel dědeček v zahradě odhozené náboje a zbraně, což znamenalo zastřelení. Nakonec se v zahradě usídlili sovětsí vojáci. Otec zase Jaroslavovi vyprávěl, jak se přátelil s kaplanem německé posádky v Miletíně. Ten mu na konci války věnoval breviář a krátce nato byl na útěku Čechy zastřelen; nakonec byli Češi i Němci pochováni v jednom hrobě. Dnes má pamětník za přítele sudetského Němce, kterého poznal až v devadesátých letech minulého století. Zjistili, že za války bydleli blízko sebe, potom byla německá rodina vysídlena. Když jim bylo pětasedmdesát let, podnikli společnou pouť po stopách svých

kořenů a dnes by si přáli, aby se nic podobného již neopakovalo: „Život by měl vítězit nad smrtí a láska přemáhat zlobu světa.“

Po válce se rodina přestěhovala do Prahy. Tehdy už byl na světě o rok mladší Jan, později lékař. V Praze se narodila ještě o šest let mladší sestra Michaela, která je dnes zdravotní sestrou. Tradice lékařství je v rodině silná. I maminka dálkově vystudovala zdravotní školu a pracovala jako dětská sestra. Otec byl zaměstnaný ve spořitelně, byl to však člověk tvořivý, hodně psal. Sám si také našel cestu k víře a tím ovlivnil maminku i obě babičky.

PŘES VŠECHNO STRÁDÁNÍ SE VYPLATÍ JÍT ZA POZNANOU PRAVDOU

V době politických procesů v padesátých letech byl Jaroslav malé dítě, přesto si na dusnou atmosféru dobře vzpomíná: „Vypravuji si ještě dnes rozhlas, přenos procesů s velezrádci ze soudní síně, s věřícími, kteří byli prohlášeni za vatikánské špiony, popravování a odsuzování k mnohaletým vězením. Já jsem v podstatě nerozuměl, ale ta atmosféra byla děsivá, z toho rádia sálalo zlo, kapala nenávisť.“ Již na základní škole tak dával své názory vehementně najevo, například když si vzal do prvomájového průvodu holínky. Samozřejmě byli s bratrem nepřehlédnutelní i tím, že jako jediní nebyli v Pionýru, naopak se vědělo, že rodina chodí do kostela. Přístup učitelů byl různý, někteří se mstili a děti šikanovali, jiní jim naopak dávali najevo svoji podporu: „Na druhém stupni přišla paní učitelka, taková svazačka, která si snad dala závazek, že mě převychová. Dělal to vhod i nevhod, ve třídě před dětmi, o samotě, zvala si otce i oba rodiče do školy a požadovala, aby mi nebránili ve studiu a přestali mě vychovávat nábožensky. Poté, co jí otec přinesl Bibli, aby si ji přečetla, to asi vzdala.“

Naproti tomu vzpomíná na učitele matematiky, který byl člověk velkých ideálů, se kterým se stýkal i po ukončení školy. Když se dnes Jaroslav Šturma dívá na tyto zážitky se svojí životní i profesionální zkušeností, je rád, že šel vždy svojí cestou: „Dítě se snaží bránit v nerovném boji. Přes všechno strádání se ale vyplatí jít za poznanou pravdou. Pomoc pak často přichází z nečekané strany.“ Důkazů má za svůj život mnoho, například když se díky své znalosti italštiny dostal na jedenáctiletku. Italštině se na obecné škole věnoval z vlastního zájmu a tehdy to byla znalost opravdu výjimečná. A tak se na něj obrátil ředitel školy, který potřeboval pomoci s překlady. A díky tomu mu potom jako prověřený komunista pomohl k přijetí na školu. Ke studiu jazyků přivedl pamětníka otec a Jaroslav uvažoval po maturitě o studiu románských jazyků. Bavila ho i historie a archeologie. Na jedenáctiletce ho ovlivnilo několik dalších vyučujících. Profesor francouzštiny Rudolf Soukup, který mu půjčoval knihy, a profesorka češtiny Brožová, která mu umožnila vzít si vyřazené, tedy ideologicky nevhodné knihy ze školní knihovny. To vše zcela přirozeně směřovalo k tomu, že si po maturitě vybral studium francouzštiny a italštiny na filozofické fakultě.

V rodině se dvěma mladšími sourozenci ale v té době nebyla dobrá finanční situace. Rodiče měli zdravotní problémy, a Jaroslav se proto po roce studia na vysoké škole rozhodl rodině finančně přispívat. Získal na rok práci v dětské psychiatrické klinice Ke Karlovu a práce ho zaujala natolik, že se rozhodl změnit svůj studijní obor na psychologii. Velký vliv na něj měl také film Děti bez lásky, ve kterém mladý psycholog Zdeněk Matějček poukazoval na úskalí ústavní péče: „To byl vlastně film kritický k tomu, co tehdy znělo společností, tedy kolektivní výchova. Rodina se zdála něčím podezřelým prostě proto, že do ní nebylo tak vidět. To bylo soukromé hájemství a režim tehdy toužil mít všechno pod kontrolou. A byla představa, že když se těch dětí chopíme hned od malička, tak je budeme moci formovat k obrazu nové socialistické společnosti.“ Taková kritika byla v té době zcela nepřípustná a film byl brzy stažený. Jaroslav Šturma tehdy neváhal a Zdeňka Matějčka vyhledal. To byl počátek nejen celoživotní spolupráce, ale i pevného přátelství. Jaroslav Šturma vystudoval psychologii dálkově a již během studia nastoupil na

pozici psychologa do Dětské psychiatrické léčebny v Dolních Počernicích, kde s profesorem Matějčkem působili více než dvacet let.

VŠICHNI LIDÉ NEBYLI ŠPATNÍ A ANI STRANICKÁ PŘÍSLUŠNOST NEMUSELA VYPOVÍDAT O CHARAKTERU ČLOVĚKA

Dny po srpnové okupaci v roce 1968, kdy ještě bydlel s rodiči a sourozenci na Vinohradech, trávil právě tam, aby byl svým svěřencům nablízku: „Uvědomuji si, že tehdy, tu kritickou noc, jsem se probudil někdy po půlnoci ohlušujícím řevem i výstřely. Nevěděl jsem, co se děje, ale pustil jsem si rádio a bylo to jasné. A protože jsem věděl, že do léčebny se k dětem asi málokdo dostane, hned jsem sedl na pionýra a jel jsem tam. Byly čtyři hodiny nebo pět hodin ráno a proti mně se po silnici valily tanky dolů k rozhlasu. Připadal jsem si jako mravenec proti té mase. Ale dostal jsem se až do léčebny, kde bylo padesát dětí a někdo se o ně musel postarat. Zůstali jsme tam jako na pustém ostrově.“ V léčebně zažil v době normalizace mnohé. Zde se seznámil i se svou budoucí manželkou Ludmilou, zdravotní sestrou, se kterou se vzali v roce 1970. V léčebně se také přepisovala Charta 77 a šířila se dál. Na otázku, zda docházelo i k zneužívání psychiatrické péče, pamětník říká, že výjimečně svědkem takových událostí byl, i když spolupracovníci v léčebně mu byli většinou názorově blízcí: „Zažil jsem, že byly tři děti odebrány z rodiny údajně s cílem výchovně je zachránit, tedy dát je do dětského domova. Tehdy jsme tam byli dva, stáli jsme dva proti sobě, ještě jiný znalec, lékař, který se rozhodně vyslovil pro to, že děti musí být z rodiny odebrány, protože jinak budou deformovány. Já jsem jednoznačně vystoupil s tím, že děti jsou silně citově navázány na své rodiče a odejmout je z rodiny bude pro ně znamenat trauma. Víím, že to tehdy dopadlo špatně a že mě to mrzelo, protože citové pouto mezi dítětem a rodiči je nade všechno, je pro mě něčím prioritním. Říkal jsem si, jak jinak jsem ještě za ně mohl bojovat, ale nedalo se...“

V roce 1988 odešel Jaroslav Šturma se Zdeňkem Matějčkem na dětskou kliniku Institutu pro další vzdělávání lékařů. Šéfem kliniky byl tehdy profesor Jiří Dunovský, straník, který ale svého postavení nezneužíval, naopak díky tomu, že měl větší možnosti, poskytoval prostor i lidem se špatnými kádrovými profily. Byl také jedním z těch, kdo se Zdeňkem Matějčkem a Josefem Langmajerem spoluzakládal dětské vesničky a v roce 1973 pomohl obnovit pěstounskou péči. Jistou dobu našla na klinice útočiště i Jiřina Šiklová. Tento svobodnější duch samozřejmě neunikl Státní bezpečnosti, která se na klinice pravidelně objevovala. Mnohé historky, které Jaroslav Šturma vypráví, se dnes zdají humorné, ale ve chvíli, kdy se odehrávaly, žili jejich aktéři ve velké nejistotě: „Jednou, když jsem vyšetřoval nějaké malé dítě ve své pracovně, vtrhla tam Jiřinka Šiklová a hodila mi na stůl hromadu papírů se slovy: ‚Rychle to někam schovej!‘ A než jsem se zorientoval, dodala: ‚A mě schovej taky.‘ Byla tam knihovna a za tou byl volný prostor, ve kterém stál fíkus. Ten jsem odtáhl od zdi, ji jsem strčil za to a nastal závod s časem. Čekal jsem, co přijde, jestli tam vrazí někdo další. A skutečně, po nějaké době bez zaklepání nakoukl do místnosti nějaký muž a ptá se: ‚Vy tady někoho máte?‘ Říkám: ‚Ano, jak vidíte, mám tady dítě, vyšetřuji, potřebuji, abyste odešel, nemůžete nás při tom rušit.‘ On tedy odešel a teď nastaly nervy, kdo to déle vydrží.“

I sám pamětník byl Státní bezpečností průběžně prověřován, zvláště pokud se mu podařilo pracovní odjet do zahraničí. To samozřejmě nebylo vůbec jednoduché. Když již získal pozvání od zahraničních kolegů, bylo rok prověřováno a výjimečně to pak vyšlo. Tak se například stalo, že na konferenci ve Švýcarsku v roce 1983, kde měl přednášet o svém dodnes citovaném výzkumu, kvůli prověřování přijel pozdě. Při cestě na Sicílii, kam byl pozván k převzetí ocenění za integraci postižených, naopak málem neodletěl proto, že to považoval za žert svých kamarádů. Když se na poslední chvíli ukázalo, že opravdu nejde o vtip, doprovázel ho údajný novinář, který měl pořídit o celé cestě podrobný zápis. Ale díky tomu, že dával přednost konzumaci alkoholu před sledováním, zápis mu nakonec

napsal pamětník sám. I takové byly absurdity tehdejšího režimu. Jaroslav Šturma k celé tehdejší situaci dodává: „Všichni lidé nebyli špatní a ani stranická příslušnost nemusela jednoznačně vypovídat o charakteru člověka. Někdy bylo těžké se v tom vyznat. Byl straník, který vás pod stolem kopal, abyste si dal pozor na ústa, a nestraník, který číhal na to, co řeknete.“

Díky svým zahraničním kontaktům byl nakonec Jaroslav Šturma vytipován jako kandidát tajné spolupráce (KTS). Podle informací obsažených ve svazku (arch. č. TS-730754 MV) se v září 1988 uskutečnila poslední schůzka v kavárně Kriváň, kde kpt. Jehlík vybízel pamětníka (KTS NOSIČ) ke spolupráci. Ten to druhý den telefonicky odmítl s tím, že se chce věnovat práci a rodině. Z toho vzešel návrh uložit spis do archivu na dvacet let.

VE SVOBODNÉM PROSTORU JSEM CHTĚL POMÁHAT RODINÁM DĚTÍ S POSTIŽENÍM

Rodina Jaroslava Šturmy byla podezřelá již tím, že měla více dětí. To jako by odhalovalo jiné než socialistické smýšlení. A byla to pravda. Vždy věděli, že láskyplná rodina je pro jejich pět dětí to nejlepší, co jim mohou do života dát, a dokonce neváhali a osvojili si dalšího, těžce nemocného chlapce. Ten byl ve svých čtyřech letech ve vývoji velmi opožděný, protože rodiče o něj nejevili zájem a on s diagnózou cystické fibrózy vyrůstal po různých zdravotních zařízeních. Šturmovi si ho k sobě vzali nejprve na prázdniny, ale nakonec se společně rozhodli, že ho přijmou do pěstounské péče. Vzhledem k tomu, že tyto děti nebyly společensky žádoucí, všechno proběhlo bez problémů. Malý Jirka tak mohl prožít deset let svého krátkého života v prostředí porozumění a láskyplné péče. Zemřel doma ve čtrnácti letech.

Když přišla sametová revoluce, Jaroslav Šturma se účastnil většiny demonstrací. Nejdříve chodil se svými spolupracovníky a později s celou rodinou. V prvních dnech nejistoty byla i situace na pracovišti diferencovaná a někteří, byť podobných názorů, se zpočátku drželi zpět. Jedni hned chtěli všechno zbořit, jiní zvažovali, co za těchto okolností: „Každý jsme jiný, někdo vyrazí na zteč, ani ještě neví, co to bude znamenat a proč, jiný váhá, až zaspí tu pravou chvíli.“ A někteří z těch, co spojili profesionální postup s minulým režimem, se dokonce přišli poradit, co dál. Ukazovaly se různé povahové rysy, profesor Dunovský byl odvolán lidmi, kteří ani neměli potřebnou profesionální odbornost. A to, co se dělo na pracovišti, se dělo i v odborných společnostech. Po uniformitě přišla pluralita, ale na rozdrobenost mnohé zase zaniklo. Ukázalo se, že jsou třeba nejen rázné kroky, ale i trpělivost pro vznik nejlepšího řešení: „Jsou dva typy lidí, ti, kteří jsou dobří na boření starého a vyčištění prostoru, a pak jsou ti, kteří váhají a nenechají se hned unášet proudem, ale vytvořený prostor dokážou využít k tomu, aby to dobré, co vyznávali, konečně naplno rozvíjeli.“

Takovou cestou prošla i Psychologická společnost. Byla snaha ji očistit, ale objevovaly se teritoriální spory, nevědělo se, jak dál. Nakonec vznikla Českomoravská psychologická společnost a několik dalších menších společností. V letech 1994 až 2014 dělal Jaroslav Šturma předsedu této společnosti. Hned po revoluci byl také studenty vyzván k působení na filozofické fakultě jako vedoucí katedry, ale na akademickou půdu vstoupil až později. Nejdříve chtěl využít své zkušenosti z práce s dětmi s postižením a realizovat je ve svobodném prostoru. Konečně byla příležitost změnit situaci, kdy byli v socialistickém Československu rodiče nabádáni, aby dali své děti do často vzdáleného ústavu: „Chtěli jsme vytvořit institucionální podporu rodině, aby mohla dát dítěti přijetí a bezpodmínečnou lásku bez ohledu na postižení. Aby rodiče, a mnohdy jen maminky samoživitelky, nebyli zcela vyčerpáni péčí o dítě a někdo jim po všech stránkách pomohl.“ Ani tady nebyl vznik něčeho zcela nového jednoduchý a přímočarý. První pokus o založení zařízení pro rodiny pečující o dítě s postižením nevyšel a pamětník se ocitl bez práce. Blížily se Vánoce a přišly i obavy nejen o zajištění vlastní rodiny, ale i o ty, kteří

s ním na projektu měli spolupracovat. Tehdy ale zažil i solidaritu, když mu lidé z Armády spásy přinesli vánoční nadílku pro děti. Záměr se nakonec podařilo uskutečnit a v roce 1991 vzniklo Dětské centrum Paprsek, jehož činnost se stále rozšiřuje. V začátcích přitom bylo obtížné prosadit, že i děti se zdravotním postižením mají právo na vzdělání: „Podle tehdejšího školského zákona byly osvobozeny od povinnosti vzdělávat se, ve skutečnosti ale byly této možnosti a příležitosti zbaveny a my jsme si vzali za cíl vytvořit s dalšími zařízeními, organizacemi takové hnutí, které by jim umožnilo právo na vzdělání.“ Kromě toho se podařilo zavést mnoho dalších programů, které jsou rodinám v obtížné situaci nápomocny. Je to například koncept rané péče, kdy u velmi malých dětí je upřednostňována práce s dítětem přímo v rodině. V rámci programu Portyč se každý rok školí odborníci na různých místech republiky: „Toto je jeden dílčí příspěvek k tomu, aby vznikala občanská společnost, kde ti, kteří mohou, cítí zodpovědnost za ty, kteří mohou méně.“ To, že se v Paprsku snažili nabízet péči komplexní, mnohdy naráželo na problémy s financováním, kdy často slyšeli: „Váš provoz je dražší než u jiných zařízení.“ Nakonec se ale i tyto problémy dařilo řešit: „Vše chtělo čas, život si vždycky řekne, jakým směrem jít.“

V rámci Paprsku tak vzniklo také Rodinné centrum profesora Matějčka, které se zabývá problematikou náhradní rodinné péče. Sám Zdeněk Matějček do centra pravidelně docházel a navzdory svému vysokému věku v něm působil prakticky až do svého odchodu v říjnu 2004: „Dával příklad plného a statečného života nejen v dobách, kdy se daří, ale i v dobách, kdy je člověk vystavený zkouškám. Je pro mě životním vzorem, jednou z osobností, které můj život utvářely.“

PRO ZMĚNU JE OD LIDÍ POTŘEBA VNITŘNÍ SOUHLAS

Za svoji dlouhou profesionální dráhu potkal Jaroslav Šturma i řadu dalších osobností, které obohatily jeho život. Jednou z nich byla MUDr. Milena Černá, dlouholetá ředitelka Výboru dobré vůle Olgy Havlové. Seznámili se již na počátku devadesátých let minulého století, kdy ještě pracovala na Magistrátu hl. města Prahy, a od té doby je pojila řada společných aktivit. V roce 1995 dostal Jaroslav Šturma od prezidenta Václava Havla ocenění za podíl na realizaci projektů Výboru dobré vůle Olgy Havlové. Za zmínku stojí i přátelství a blízká spolupráce s psycholožkou Jiřinou Prekopovou, která působila v Německu. Tam emigrovala se svým manželem Valentinem, politickým vězněm, v roce 1970. S Jaroslavem Šurmou a Zdeňkem Matějčkem se seznámila, až když se otevřely hranice, tedy o dvacet let později. Tehdy se potkali jako účastníci kongresu v Německu: „I ona patří do galerie osob jako pan profesor Matějček. I oni byli velcí přátelé a spolupracovníci. Oba zanechávali při osobním setkání pocit, že nás obohatili.“

Když se Jaroslav Šturma dívá zpět na dobu po sametové revoluci, říká: „Podařilo se opravdu mnohé, změny jsou ale pomalejší, než jsem očekával. Dnes vím, že je třeba vnitřní souhlas lidí, kteří musí pro realizaci něčeho nového dorůst. Direktivní cesta, jako okamžité zrušení speciálních škol, je nejhorší možná a vede jen k vlně nesouhlasu.“ Těžké životní okamžiky pomáhají podle něj překonávat dva klíče: láskyplné bezpodmínečné přijetí v dětství, které znamená zdroj bezpečí a naděje, a dále víra, že život má hlubší perspektivu, která přesahuje náš osobní čas. Ale i když nám něco z toho chybí, vždy je možnost pomoci. Osvědčenou cestou je psychoterapie nebo alespoň podpora blízkého člověka. A také důvěra v sebe sama: „Je potřeba zkoumat, čím mohu začít sám u sebe, já jsem to jediné, co mám v rukou, na co mám vliv. Síť dobrého ve světě se utváří orientací na dobro, a to platí i v nepříznivé době.“